

Reiluhko mahdollisuus onneen

Antti Kauppinen

Tampereen yliopisto

Esitelmä Suomen Filosofisen Yhdistyksen Mahdollisuus-kollokviossa 6.1.2016

Ajattelin aloittaa kertomalla hieman lukioaikaisesta bändistäni. Olimme uskoakseni ryhmä suhteellisen tavallisia keskiluokkaisia suomalaisia nuoria, joita yhdisti lähinnä kiinnostus musiikkiin, ei niinkään musiikillinen tai mikään muukaan lahjakkuus. Vanhempiemme ammatteihin kuuluivat pienyrittäjä, pankkivirkailija, aliupseeri ja tutkija. Se tutkija oli liseniaatti, mutta muuten yliopistoa ei ollut käynyt kuin ehkä yksi vanhemmista. Omilla vanhemmillani on kansakoulu- ja kauppaopistotausta.

Mielenkiintoiseksi nämä tosiseikat tekee se, että tällä hetkellä bändimme ex-jäsenistä neljä on tohtoreita ja se viimeinenkin maisteri. Koulutustasomme korreloi siis erittäin heikosti perhetaustamme kanssa. Sitä selittävät sen sijaan oma mielenkiintomme ja omat kykymme. Sama pätee työtehtäviin. Tuloja kenties lukuun ottamatta olemme kavunneet ylöspäin tavallisilla sosioekonomisen aseman mittareilla. Tämä pieni satunnaisotos viittaa siihen, että lapsuutemme ja nuoruutemme Suomessa vallitsi melko korkea sosiaalinen liikkuvuus. Yhteiskunnalliset lähtökohtamme eivät määränneet yhteiskunnallista asemaamme. Tämä vihjaa siitä, että nautimme jonkinlaisesta mahdollisuuksien tasa-arvosta, joka on ihanne josta ainakin poliitikot mielellään puhuvat. Mutta ei ole selvää, kuinka se tulisi täsmälleen muotoilla ja mikä sen paikka oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa on. Yritän tässä hieman selvittää näitä asioita, ja jossain määrin puolustaa John Rawlsin ajatusta reilusta mahdollisuuksien tasa-arvosta. Esitän kuitenkin, että kritiikkien valossa on parempi muotoilla käsitys uusiksi ja puhua pikemminkin reiluhkoista mahdollisuuksista onneen.

Ennen kuin aloitan tämän tarkastelun, on paikallaan todeta että oletan tässä viitekehyksen, jota englanninkielisessä kirjallisuudessa kutsutaan relationaaliseksi tai demokraattiseksi egalitarismiksi. Vierassanoja välttääkseni puhun siitä yksinkertaisesti *tasavertaisuuden* ihanteena. Sitä voi pitää yhtenä tulkintana siitä, mitä yksilöiden moraalinen tasa-arvoisuus merkitsee politiikan ja lainsäädännön kannalta. Elizabeth Andersonille (1999, 2010) ja Samuel Schefflerille (2003) tasavertaisuus tarkoittaa kutakuinkin sitä, että kaikki voivat luottaa siihen, ettei kenenkään tarvitse nöyristellä, pökkuroida, mielistellä tai säikkyä ylempiään. Ketään ei riistetä, sorreta, tai sysätä syrjään, eikä ole herroja ja renkejä. Sen sijaan valtio kohtelee kaikkia kunnioituksella ja takaa tarvittaessa pakkokeinoin, että kansalaiset kohtelevat toisiaan kunnioitusta ilmaisevalla tavalla. Tasavertaisuus tässä mielessä ei tarkoita, että kaikilla olisi sama määrä hyvinvointia tai joitakin ulkoisia hyviä. Mutta se asettaa tiettyjä vaatimuksia sille, kuinka hyvät asiat jaetaan. Tarkoitukseni on tässä nimenomaan tutkia, mitä tasavertaisuudesta seuraa pääsyyllä yhteiskunnallisesti etuoikeutettuihin asemiin. Jätän siis syrjään sellaiset käsitykset kuten libertarismien ja utilitarismien, jotka hylkäävät tasavertaisuuden ihanteen ja tulkitsevat yksilöiden tasa-arvoisuuden toisella tavalla (yhtäläisen omistusoikeuden tai yhtäläisen painoarvon kautta).

1. Oletukset

Mitä ovat ne etuoikeutetut yhteiskunnalliset asemat, joihin kaikilla tulisi olla pääsy? Yhteiskunnallinen asema voidaan tässä ymmärtää laillisesti tai sosiaalisesti tunnustettujen oikeuksien ja velvollisuuksien kautta. Lisäksi siihen vaikuttavat jaetut asenteet ja taipumukset. Keskeinen tapaus yhteiskunnallisesta asemasta on työpaikka. Myös luottamustehtävät ja vakiintuneet yhteisölliset roolit lukeutuvat niihin.

Puhe mahdollisuuksien tasa-arvosta on mielekästä vain jos jotkut yhteiskunnalliset asemat ovat toisia etuoikeutetumpia. Mittapuuna toimivat niihin kuuluvat sisäiset ja

välineelliset hyvät. Edellisiin kuuluu esimerkiksi työn palkitsevuus. Jälkimmäisiä mittaa esimerkiksi Rawlsin (sosiaalisten) perushyvien indeksi (Rawls 1971). Perushyvät ovat Rawlsille sellaisia asioita, joita rationaalinen toimija haluaa mieluummin enemmän kuin vähemmän riippumatta siitä, mitä asioita pitää itsessään hyvänä – niistä on hyötyä minkä tahansa päämäärien tavoittelussa. Hänen mukaansa niitä ovat oikeudet, vapaudet, tulot ja varallisuus, itsekunnioituksen sosiaaliset lähteet ja vapaa-aika. Tavoittelipa (miltei) mitä hyvänsä, on parempi olla enemmän kuin vähemmän rahaa, oikeuksia ja vapaa-aikaa.

Perushyvät ovat kuitenkin ongelmallinen mittapuu yhteiskunnallisten asemien arvolle. Amartya Senin (1985) tunnettu kritiikki on karkeasti, että samasta määrästä perushyviä voi olla merkittävästi eri määrä hyötyä eri ihmisille riippuen siitä, kuinka hyvin he kykenevät käyttämään resursseja hyvinvoinnin tuottamiseen. Senille ja Martha Nussbaumille (2011) hyvinvointi koostuu tekemisen arvoisista asioista ja olemisen tavoista, kuten järjen käytöstä, leikistä, ihmissuhteista ja terveydestä. Esimerkiksi liikuntakyvytön saattaa tarvita enemmän resursseja kuin keskimääräinen ihminen toteuttaakseen näitä asioita yhtä arvokkaassa määrin. Sen ja Nussbaum esittelevätkin toimintakyvyn käsitteen, johon sisältyvät sekä sisäiset edellytykset, ulkoiset resurssit, että ulkoinen toimintaympäristö, jotka yhdessä määrittävät, mihin arvokkaisiin toimintoihin tai olemistapoihin yksilöllä on halutessaan pääsy. Tästä näkökulmasta yhteiskunnallinen asema on sitä parempi, mitä enemmän se konstituoi tai edistää yksilön toimintakykyjen joukkoa. Eri yksilöiden näkökulmasta asemien hierarkia voi olla erilainen.

Itse olen puolustanut teoreettisesti yksinkertaisempaa hyvinvointikäsitystä, jonka mukaan hyvinvoinnilla on kaksi perusulottuvuutta, onnellisuus ja elämän mielekkyys (Kauppinen 2012, 2015). Nämä ulottuvuudet vastaavat kahta ihmisyyden olennaista puolta. Yhtäältä olemme kokemuksen subjekteja, missä suhteessa meillä menee hyvin silloin kun kokemus on myönteinen, eli olemme onnellisia. Onnellisuus on moniulotteinen affektiivinen

tila, jonka osatekijöitä ovat subjektiivista näkökulmaamme värittävät tekijät kuten mieliala, tunteet ja hedoninen laatu (Kauppinen 2013). Toisaalta olemme aktiivisia toimijoita, missä roolissa tavoittelemme pitkän ja lyhyen tähtäimen päämääriä enemmän tai vähemmän rationaalisesti. Tässä suhteessa meille sujuu hyvin karkeasti sanottuna siinä määrin, kuin meille keskeiset päämäärät ovat objektiivisesti tavoittelemisen arvoisia ja käytämme onnistuneesti inhimillisiä kykyjämme niiden tavoittelussa. Silloin elämämme on mielekästä eikä vain enemmän tai vähemmän tyydyttävää ajantappoa. Jos tämä pitää paikkansa, hyvinvoinnin kannalta merkittäviä toimintakykyjä ovat ne, jotka edistävät onnellisuutta ja/tai mielekkyyttä. Sanon lyhyesti, että tällaisia toimintakykyjä konstituivat tai edistävät yhteiskunnallisten asemien piirteet ovat onnen yhteiskunnallisia edellytyksiä. Rawlsin perushyvät lukeutuvat niihin, mutta eivät riitä niiden mittapuuksi, koska perushyviin lukeutumattomat seikat voivat vaikuttaa onnellisuuden tai mielekkyyden mahdollisuuksiin. Korostan, että kyse on nimenomaan hyvinvoinnin edellytyksistä, ei hyvinvoinnista sinänsä: etuoikeutetussa asemassa oleva yksilö voi olla onneton ja tavoitella turhaan turhuuksia. Kuten Sen (1985) sanoo, kyse on vapaudesta hyvinvointiin, ei hyvinvoinnista itsestään.

Mikä oikeuttaa sen, että yhteiskunnallisten asemien välillä ylipäänsä vallitsee hierarkia tällä mittapuulla – minkä takia oikeudenmukaisuus ei vaadi, että kaikilla on sama määrä onnen yhteiskunnallisia edellytyksiä? Nähdäkseni hierarkian voi oikeuttaa kahdella eri tavalla. Välineellinen oikeutus on, että eriarvoisuus onnen edellytyksissä on välttämätöntä, jotta on olemassa kannustin kehittää ja käyttää kykyjä ja ottaa vastuuta. Tästä on hyötyä muille kuin toimijalle itselleen, kenties jopa kaikille. Perustavampi oikeutus hierarkialle on kuitenkin, että jos valtio takaa kaikille samat onnen yhteiskunnalliset edellytykset eli tasaa yhteiskunnalliset asemat riippumatta heidän vapaista valinnoistaan, se kohtelee yksilöitä ikään kuin he eivät olisi vastuussa omasta elämästään tässä tärkeässä suhteessa. Jos yksi säästää ja toinen tuhlaa, on väärin tasata resurssit ottamalla pakolla

säästäjältä ja antamalla tuhlaajalle. Jos kukaan ei ole päättävässä asemassa, toiminnasta tulee sählystä. On tärkeä osa jokaisen yhtäläistä kunnioitusta, että heidän sallitaan tavoitella omaa hyväänsä, kunhan se ei loukkaa toisten oikeuksia tai vie pohjaa tasavertaisuudelta. Se että on pomoja ei välttämättä tarkoita, että on herroja.

2. Muodollinen ja reilu mahdollisuuksien tasa-arvo

On selvää, ettei ole oikeudenmukaisuuden kannalta yhdentekevää, kuinka etuoikeutetut yhteiskunnalliset asemat jaetaan. Otetaan esimerkiksi hyvinkin kuvitteellinen uusi filosofian professuuri. On epäoikeudenmukaista, jos professoriksi valitaan kalakaveruuden perusteella. Tällaisessa tapauksessa suosinta henkilökohtaisten suhteiden nojalla on väärin. Mutta mitä oikeudenmukaisuus vaatii? Tutkiessani vaihtoehtoja käytän kuvitteellisena esimerkkinä Helmiä ja Heikkiä. He ovat identtisiä kaksosia, jotka ovat kasvaneet erillään ja toisistaan tietämättä. Helmi on adoptoitu köyhään ja alkoholisoituneeseen joensuulaiseen perheeseen ja Heikki varakkaaseen akateemiseen eiralaiskotiin. He ovat molemmat yhtä kiinnostuneita filosofiasta ja professuuri olisi molempien näkökulmasta paras yhteiskunnallinen asema, kun huomioidaan sekä työn sisäiset että ulkoiset hyvät puolet. Minimaalinen tulkinta mahdollisuuksien tasa-arvosta sanoo, että se kieltää syrjinnän aseman kannalta irrelevanttien ominaisuuksien perusteella. Se siis toteutuu, mikäli Helmiä ei syrjitä siksi että hän on nainen sen enempää tässä työhaussa kuin muissakaan kilpailuissa hänelle tavoiteltavien asemien suhteen. Vähän kattavampi versio vaatii lisäksi, ettei tehtäviä räätälöidä niin, että ne ovat esimerkiksi vain lapsettomille sopivia, jos on mahdollista tehdä toisin ilman kohtuuttomia kustannuksia.

Historiallisessa katsannossa tällainenkin tasa-arvo olisi merkittävä saavutus. Mutta se ei selvästi ole tyydyttävä muotoilu mahdollisuuksien tasa-arvolle, koska se ei sano mitään siitä, mitkä ovat irrelevantteja ominaisuuksia (Mason 2006). Joskus on esimerkiksi

perusteltua, että jokin tehtävä, esimerkiksi naisten pukukopin siivoaja, annetaan nimenomaan naiselle. Täytyy siis sanoa myös, että etuoikeutettuihin asemiin pääsyn on perustuttava odotettavaan menestykseen niihin liittyvissä tehtävissä. Tämä *meritokraattinen* tulkinta mahdollisuuksien tasa-arvosta sanoo siis, että oikeudenmukaisuus vaatii valitsemaan Heikin professoriksi, jos ja vain jos voidaan perustellusti olettaa hänen hoitavan tehtävän paremmin. Relevantteja asioita ovat siis hänen näyttönsä tehtävään kyvykkyydestä ja halukkuudesta. Sukupuoli ja ihonväri ovat irrelevantteja ominaisuuksia silloin, kun ne eivät vaikuta tähän paremmuuteen.

Miksi oikeudenmukaisuus vaatii meritokratiaa? Pidän itse vakuuttavimpana George Sherin perustelua, joka nojaa yhtäläisen kunnioittamisen periaatteeseen. Hän toteaa, että ”kun ... keskitymme [hakijoiden kykyyn] hoitaa tehtävä, kohtelemme heitä toimijoina, jotka kykenevät muuttamaan maailmaa tarkoituksensa mukaisesti” (Sher 1988, 119). Ajatus lienee seuraava. Kun kohtelemme jotakuta kunnioittavasti, suhtautumistamme heihin määrää ennen kaikkea se, kuinka he harjoittavat rationaalista toimijuuttaan. Jos hylkäämme jonkun hakijan ihonvärinsä takia, viestimme että hänen ihonvärinsä on meille tärkeämpää kuin se, kuinka hän harjoittaa rationaalista toimijuuttaan. Jos valitsemme jonkun siksi, että hän on nainen tai pomon veljenpoika, vaikka joku muu olisi pätevämpi, viestimme että hänen sukupuolensa tai sukulaisuussuhteensa on meille tärkeämpää kuin se, kuinka hän harjoittaa rationaalista toimijuuttaan. Tässä tapauksessa käytämme hakijaa ikään kuin välineenä hyvän päämäärän tavoitteluun.

Riittääkö meritokratia siihen, että kaikkien mahdollisuudet ovat tasa-arvoisia oikeudenmukaisuuden vaatimassa mielessä? Tuskin. Jos Heikin professorivanhemmat juttelevat sivistyneesti hänen kanssaan, saavat hänet eliittikouluihin, ja maksavat hänet Princetoniin opiskelemaan, ei ole ihme jos hän meritoituu enemmän ja nopeammin kuin yhtä lahjakas Helmi, joka väistelee pienenä viinapulloja, kärsii pikku-odinien koulukiusauksesta,

ja lukee filosofiaa sivuaineena Itä-Suomen yliopiston sivukampuksella. On onttoa väittää, että molemmilla on aivan yhtä hyvä mahdollisuus tulla professoriksi. Helmillä ja Heikillä täytyy olla ainakin myös yhtäläiset mahdollisuudet kehittää synnynnäisiä kykyjään ja antaa näyttöjä niistä. Mikäli näin on, erot heidän ansioissaan selittyvät omilla valinnoilla, synnynnäisillä kyvyillä ja pelionnella, eivät vanhempien yhteiskunnallisella asemalla. Rawls (1971) kutsuu tällaista tilannetta *reiluksi* mahdollisuuksien tasa-arvoksi. Sen vallitessa luontaisesti lahjakkaat menestyvät halutessaan muita paremmin perushyvien mittarilla. He eivät tietenkään ole ansainneet lahjojaan, eivätkä vaikuttaneet siihen, että juuri niille on kysyntää heidän yhteiskunnassaan. Niinpä Rawls pitääkin reiluna sitä, että yhteiskunnallisiin asemiin liittyvät edut järjestetään siten, että kaikki hyötyvät ainakin materiaalisesti lahjakkaiden suorituksista. Tämän niin sanotun eroperiaatteen mukainen resurssien jako siis kompensoi sitä väistämätöntä epäreilua, että joidenkin kyvyt ovat kysytympiä kuin toisten.

3. Reilun mahdollisuuksien tasa-arvon ongelmat

Rawlsin vaikutusvaltaista teoriaa vastaan on hyökätty vastakkaisista suunnista. Joidenkin mukaan se ei riitä tasa-arvoon ja toisten mukaan se on liian vaativa. Englanninkielinen termi ensimmäisen kannan edustajille on ”luck egalitarian”. Kutsun heitä suomeksi *tuurintasoittajiksi*. Ronald Dworkin (2000) lähtee siitä, että yksilön menestykseen vaikuttavat tekijät voi jakaa kahteen luokkaan. Yksilön oman vastuun piiriin kuuluvat hänen valintansa ja niitä ohjaavat mieltymykset ja ihanteet siinä määrin kuin hän kokee ne omikseen. Vastuun ulkopuolelle jäävät näistä riippumattomat olosuhteet, kuten pakkomielteet, lähtökohtainen sosiaalinen asema ja luontaiset lahjat. Nämä olosuhteet ovat seurausta seurausta silkasta tuurista, eli satunnaisista tekijöistä, joihin emme itse voi vaikuttaa. Dworkin erottaa silkan tuurin (*brute luck*) pelionnesta (*option luck*), jossa on kyse siitä, kuinka harkitussa riskinotossa käy. Jos syntyy sokeana, kärsii silkasta huonosta tuurista

tässä näkeville rakennetussa maailmassa. Jos katkaisee jalkansa mäkihypyssä, kärsii huonosta pelionnosta.

Dworkinia seuraavat tuurintasoittajat ovat sitä mieltä, että kenelläkään ei saisi mennä huonommin kuin muilla silkasta tuurista johtuen. Tästä näkökulmasta Rawlsin teoria on ongelmallinen, koska se asettaa silkasta tuurista riippuvat olosuhteet eri asemaan. Onhan silkkaa tuuria, millaiset synnynnäiset lahjat itse kullakin on. Rawlsin mukaan on kuitenkin yhteensopivaa reilun mahdollisuuksien tasa-arvon kanssa, että lahjakkaat pärjäävät paremmin kuin lahjattomat. Tuurintasoittajien mukaan vain yksilöiden omilla valinnoilla ja pelionnella saa ja pitää olla vaikutusta siihen, mitä he saavat. Tämä on ongelma myös Rawlsin eroperiaatteelle, koska se ei erota, meneekö jollakin huonosti kykyjen puutteen, laiskuuden, vai huonon pelionnen takia.

Tuurintasoittaminen on kuitenkin ilmiselvästi huono idea, jos kyse on mahdollisuudesta päästä etuoikeutettuihin yhteiskunnallisiin asemiin. Jos Heidi on oman vastuunsa piiriin kuulumattomien seikkojen johdosta selvästi heikkolahjaisempi kuin Helmi ja Heikki, hänen ei voi odottaa suoriutuvan professorin tehtävästä yhtä hyvin, vaikka hänen kykyjään olisi pyritty tasoittamaan antamalla lisäresursseja hänen koulutukseensa. Yhtäläiset mahdollisuudet vaatisivat monessa tilanteessa joko Helmin ja Heikin kykyjen sabotointia tai ajautuisi ristiriitaan meritokratian kanssa. Dworkin itsekään ei kannata tätä. Hänen mallissaan Heidille tulisi maksaa *kompensaatiota* siitä, että hän ei silkan huonon tuurin takia pärjää yhtä hyvin kuin toiset vapaassa kilpailussa resursseista. Tämä voi tapahtua esimerkiksi verotuksen kautta tapahtuvalla tulonsiirrolla. Joidenkin mukaan näiden tulonsiirtojen tulisi ihanteellisesti täysin hävittää resurssierot eri olosuhteissa olevien mutta yhtä vastuullisten ja kunnianhimoisten yksilöiden välillä. Esimerkiksi Richard Arneson (1989) ja G.A. Cohen (2011) ovat puolustaneet tämän tyyppistä kantaa.

On kuitenkin kyseenalaista, mikä oikeuttaisi tällaisen tuurintasoittamisen. Elizabeth Anderson (2010) argumentoi, ettei Salierilla ole mitään perustetta valittaa Mozartin suuremmasta lahjakkuudesta. Jotta jokin olisi epäoikeudenmukaista, jonkun tulee olla tehnyt jollekin vääryyttä. Mutta Mozart ei tee kenellekään väärää olemalla lahjakkaampi, eivätkä ihmiset jotka nauttivat hänen musiikistaan ja siten tilaavat töitä häneltä tee vääryyttä kenellekään, vaikka se tarkoittaakin, ettei Salierilla mene yhtä hyvin. Andersonin provokatiivisen väitteen tuurintasoittaminen yhtäältä oikeuttaa kateuden hyvistä lahjoista ja toisaalta rankaisee kohtuuttomasti huonosta pelionnosta, jonka seurauksena vaikkapa myrskyssä tuhoutuneen vakuuttamattoman kodin omistaja voi joutua kadulle asumaan ja herrojen rengiksi (Anderson 1999). Se on myös kohtuuttoman nöyryyttävä niitä kohtaan, jotka sen mukaan ansaitsevat kompensatiota – Heidin pitää mennä karvareuhka kourassa työkkäriin kertomaan, että on heikkolahjaisempi kuin Helmi ja Heikki ja siten oikeutettu hyvitykseen (Wolff 1998).

Ei siis ole ilmeistä, onko luontaisten kykyjen vaikutus menestykseen epäoikeudenmukaista. Kolikon toinen puoli on, että yksilön preferenssit vaikuttavat hänen menestykseensä, mitä sekä Rawls että Dworkin pitävät oikeutettuna. Tämä voi vaikuttaa itsestään selvältä, mutta on hyvä muistaa, että mieltymykset itse voivat olla seurausta epäoikeudenmukaisesta sosialisatiosta. Susan Okin (1989) huomauttaa, että epätasa-arvoisten sukupuoliroolien ollessa vahvoja naiset saattavat vapaaehtoisesti luopua urastaan perheen takia ja Arneson toteaa, että luokkayhteiskunta voi muodostua rawlsilaisen reilun tasa-arvon vallitessa, jos duunarien lapset haluavat aina duunarien hommiin. Näiden ongelmien välttämiseksi ehdottaisin alustavasti seuraavaa kriteeriä: aidosti reilu tasa-arvo vaatii myös, että yksilöillä on yhtäläiset sosiaaliset edellytykset ymmärtää omat kykynsä ja tarjolla olevien vaihtoehtojen arvo, jotta pitkän tähtäimen tavoitteiden muodostamisen prosessi ei suosi etuoikeutetusta asemasta aloittavia. Nämä ehdot täyttävässä yhteiskunnassa

tyttöjä ei kasvateta pinkeiksi keimailijoiksi, vaan he muodostavat uratoiveensa sen mukaan, mihin heillä on edellytyksiä ja mitkä heille sopivista vaihtoehdoista tarjoavat parhaat onnen eväät. Niinpä Helmi haluaa professoriksi pikemmin kuin tanssitytöksi, mikäli hän olisi edellisessä roolissa parempi kuin jälkimmäisessä ja se olisi hänelle parempi kuin jälkimmäinen.

Toisesta suunnasta reilua mahdollisuuksien tasa-arvoa vastaan on hyökätty siksi, että se ei ole yhteensopivaa sen kanssa, että jotkut vanhemmat antavat lapsilleen toisia paremmat menestyksen eväät. Yksi mahdollinen vastaus on sanoa, että perhe on tosiaankin tässä suhteessa epäoikeudenmukaisuuden tyysija. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa lapset kasvatettaisiin laitoksissa, mikäli jokin toinen ja tärkeämpi oikeudenmukaisuusperiaate vaatii tai sallii kasvatuksen perheessä. Adam Swift ja Henry Brighthouse (2014) ottavat tämän kannan ja esittävät, että vanhempien ja lasten väliseen erityissuhteeseen kuuluu sisäisiä hyviä, joiden suojeleminen on oikeudenmukaisuuden kannalta tärkeämpää kuin reilu mahdollisuuksien tasa-arvo. He kuitenkin huomauttavat, että jotkut tavat suosia omia lapsia, esimerkiksi valmennuskursseille lähettäminen, eivät ole olennaisia perhearvojen kannalta, joten oikeudenmukaisuus voi vaatia niiden kieltämistä. Toinen vaihtoehto on kieltää, että omien lasten kasvattaminen fiksuiksi ja ahkeriksi on ollenkaan epäoikeudenmukaista, vaikka se parantaakin heidän kilpailukykyään. Kuten Mason (2006) sanoo, oikeudentuntoisten vanhempien ei tarvitse tuntea syyllisyyden pistoa siitä, että he lukevat iltasatuja lapsilleen. Oikeistolainen kritiikki vetää tästä sen johtopäätöksen, että reilu mahdollisuuksien tasa-arvo ei ole mahdollinen tai tavoittelemisen arvoinen ihanne, koska se vaatisi perhe-elämän standardisoimista. Tämä koskee kuitenkin vain rawlsilaista tiukkaa muotoilua, joka näkee kaikenlaisen epätasa-arvoisen lahjojen kehittämisen ongelmana. Voimme kenties korvata sen paremmalla.

4. Kohti reiluhkoa mahdollisuutta onneen

Yllä olevien kritiikkien valossa vaikuttaa siltä, ettei oikeudenmukaisuus vaadi reilua mahdollisuuksien tasa-arvoa rawlsilaisessa mielessä, koska se toisaalta vaatii liikaa kotikasvatukselta ja toisaalta antaa liikaa tilaa mieltymysten epäoikeudenmukaiselle muokkaamiselle. Mutta kenties voimme puolustaa vaatimattomampaa väitettä, jonka mukaan *reiluhko* mahdollisuus onneen on osa yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Yksi tärkeä osa tätä mallia on meritokratia, joka vaatii pääsyä etuoikeutettuihin yhteiskunnallisiin aseisiin vain näyttöjen ja osaamisen perusteella. Sen lisäksi Helmin mahdollisuus onneen on reiluhko, kun ensinnäkin yhteiskunta tukee hänen kykyjensä kehittämistä yhtä paljon kuin Heikin, huolimatta siitä, että hänen vanhempansa ovat köyhempiä ja itse huonommin koulutettuja. Tutkimustiedon valossa tämä vaatii käytännössä karkeasti ei-kognitiivisten kykyjen kuten itsesäätelyn, itseluottamuksen, keskittymiskyvyn ja sosiaalisten taitojen opettamista leikkipainotteisessa tarhahoidossa ja kognitiivisten kykyjen kehittämistä tasa-arvoisessa koulussa (Heckman 2013). Molemmissa on tärkeää kamppailla joka tuutista tulvivia kapeita sukupuolirooleja (ja muita stereotyyppioita) vastaan tukemalla yksilöllistä itseymmärrystä ja auttamalla ymmärtämään mahdollisia tulevaisuuksia, jotka jäävät helposti huomiotta. On perusteltua myös säädellä tai kompensoida vanhempien varakkuuden ja sosiaalisen verkostoitumisen tuottamia kilpailuetuja esimerkiksi tukemalla harrastuksia ja tarjoamalla jokaiselle riittävästi rahoitusta yliopisto-opiskeluun.

Sen sijaan erot vanhempien rakkaudessa ja omistautumisessa kuuluvat ihmisen osaan. Olennaisesti rakkautta ilmaiseksi teoilla vanhemmat eivät tee kenellekään vääryyttä, joten ainakaan Andersonin kriteerein ne eivät tuota epäoikeudenmukaisuutta. (Vanhemmat, jotka kohtelevat lapsiaan huonosti, sen sijaan tekevät vääryyttä, ja heidän tekoihinsa on oikeutettua puuttua myös tasavertaisuuden nojalla.) Yhteiskunta voi kuitenkin epäsuorasti edistää vanhempien omistautumista lapsilleen rajoittamalla työelämän paineita eri keinoin.

Tässä suhteessa olemme toistaiseksi onnekkaita verrattuna Yhdysvaltoihin, jossa vaillinaisen tuki perheille (edes palkallinen äitiysloma ei ole lakisääteinen) on monen tutkimuksen mukaan johtanut dramaattisiin eroihin köyhien ja rikkaiden lasten välillä ennen kaikkea ei-kognitiivisissa kyvyissä (Putnam 2015).

Reiluhko mahdollisuuksien tasa-arvo siis sallii silkan tuurin vaikutuksen yhteiskunnalliseen menestykseen, kun kyse on lahjakkuudesta tai läheisten suosimisesta tietyillä tavoilla. Näin se eroaa tuurintasoittamisesta. On kuitenkin huomattava, että hienostuneimmat tuurintasoittajat kuten Andrew Mason (2006) esittävät myös, ettei oikeudenmukaisuus vaadi kaiken silkasta tuurista johtuvan eriarvoisuuden poistamista, vaan sen *lievittämistä* siinä määrin, ettei se torpedoi kaikkien tasavertaisuutta. Tämä sopii hyvin suosittelemaani viitekehykseen. Se poikkeaa kuitenkin Masonin käsityksestä, koska hän asettaa sosiaalisista seikoista johtuvan eriarvoisuuden samalle viivalle luonnollisista seikoista johtuvan eriarvoisuuden kanssa. Reiluhko mahdollisuus onneen asettaa ensimmäisen etusijalle mahdollisuuksien tasa-arvon suhteen, koska sosiaalisten lähtökohtien eriarvoisuus juontaa suurelta osin valinnoista, joista yksilöt ovat vastuussa (vaikka siitä kärsivä tai hyötyvä lapsi ei itse olekaan). Sen sijaan lahjakkuuden satunnaisuus ja merkitys vaatii pikemminkin *loivaa hierarkiaa* kuin hierarkiassa etenemisen helpottamista. Mikäli yhteiskunnalliset asemat eivät ole liian kaukana toisistaan, ei silkasta tuurista hyötyminen vielä tee tasavertaisuutta mahdottomaksi.

Lyhyesti sanottuna, jotta yhteiskunnan jäsenet olisivat tasavertaisia, heillä on kaikilla oltava reiluhko mahdollisuus päästä etuoikeutettuihin yhteiskunnallisiin asemiin. Koska mahdollisuudet ovat parhaimmillaankin vain reiluhkoja, ei yhteiskunnallisten asemien välisiä eroja sovi päästää kovin suuriksi. Koska varhaiskasvatus ja koulutus peruskoulusta yliopistoon ovat olennainen edellytys reiluhkoille mahdollisuuksille, oikeudenmukaisuus vaatii yhteiskunnan jäseniä sijoittamaan tulevien sukupolvien koulutukseen silloinkin, kun se

vaatii muista hyvistä asioista tinkimistä. Niinpä koulutukseen kohdistuvat leikkaukset ovat erityisen epäoikeudenmukaisia, varsinkin jos samaan aikaan yhteiskunnallisten asemien välisten taloudellisten erojen annetaan kasvaa.

Lähteet

- Anderson, Elizabeth 1999. 'What's the Point of Equality?' *Ethics* 109, 287–337.
- Anderson, Elizabeth 2010. 'The Fundamental Disagreement Between Luck Egalitarians and Relational Egalitarians'. *Canadian Journal of Philosophy*, Supplementary Volume 36, 1–23.
- Arneson, Richard 1989. 'Equality and Equal Opportunity for Welfare'. *Philosophical Studies* 56, 77–93.
- Cohen, G. A. 1989. 'On the Currency of Egalitarian Justice'. *Ethics* 99, 906–44.
- Dworkin, Ronald 2000. *Sovereign Virtue*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Heckman, James J. 2013. *Giving Kids a Fair Chance*. Boston: Boston Review Books.
- Kauppinen, Antti 2012. 'Meaningfulness and Time'. *Philosophy and Phenomenological Research* 84 (2), 345–377.
- Kauppinen, Antti 2013. 'Meaning and Happiness'. *Philosophical Topics* 41 (1), 161–185.
- Kauppinen, Antti 2015. 'The Narrative Calculus'. *Oxford Studies in Normative Ethics* 5, 196–220.
- Okin, Susan Moller 1989. *Justice, Gender and the Family*. New York: Basic Books.
- Mason, Andrew 2006. *Leveling the Playing Field: The Idea of Equal Opportunity and Its Place in Egalitarian Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Nussbaum, Martha 2011. *Creating Capabilities*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Putnam, Robert 2015. *Our Kids: The American Dream in Crisis*. New York: Simon & Schuster.

- Rawls, John 1971. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Scheffler, Samuel 2003. 'What Is Egalitarianism?' *Philosophy and Public Affairs* 31 (1), 5–39.
- Sen, Amartya 1985. 'Well-Being, Agency, and Freedom'. *Journal of Philosophy* 82 (4), 169–221.
- Sher, George 1988. 'Qualifications, Fairness, and Desert.' Teoksessa Norman E. Bowie (toim.), *Equal Opportunity*. Boulder, CO: Westview Press, 113–127.
- Swift, Adam ja Brighouse, Harry 2014. *Family Values: The Ethics of Parent-Child Relationships*. Princeton: Princeton University Press.
- Wolff, Jonathan 1998. 'Fairness, Respect, and the Egalitarian Ethos'. *Philosophy and Public Affairs* 27 (2), 97–122.